

KOMPYUTER LINGVISTIKASI VA TEZAVURUS TIPIDAGI LUG‘ATLARNI YARATISHDA LINGVISTIK TERMINLARNING IFODALANISHI

Xudayberganova Munira Saparboy qizi

Xorazm viloyatiii Xonqa tumanii 37 IDUM

Ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqola kompyuter lingvistikasi va tezaurus tipidagi lug‘atlarni yaratishda lingvistik terminlarning ifodalanishini tahlil qilishga bag‘ishlangan. Zamonaviy texnologiyalar tilshunoslik sohasiga kirib kelishi bilan, tabiiy tillarni avtomatik qayta ishlash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu tadqiqot N. Abdurahmonova va Z. Xolmanovanning ishlari hamda chet ellik olimlarning ilg‘or yondashuvlarini o‘rganish orqali o‘zbek tilida samarali tezauruslar yaratish imkoniyatlarini tahlil qiladi. Maqolada lingvistik terminlarni tasniflash va ularning semantik jihatdan to‘g‘ri ifodalanishi jarayonlari yoritilgan bo‘lib, bu o‘zbek tilidagi tezauruslarni yaratishda amaliy jihatdan muhim hisoblanadi. Shuningdek, maqolada chet el olimlarining tabiiy tilni qayta ishlash bo‘yicha texnologik yutuqlari ham ko‘rib chiqilgan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, tezaurus yaratishda lingvistik terminlarning to‘g‘ri ifodalanishi tilshunoslikning zamonaviy talablariga javob beruvchi yangi texnologik yondashuvlarni ishlab chiqishda muhim rol o‘ynaydi.*

Kalit so‘zlar: *Kompyuter lingvistikasi, tezaurus yaratish, lug‘at tuzish, leksikografiya, nlp (tabiiy tilni qayta ishlash), semantik tahlil, termlarni ekstraksiya qilish, leksik ma‘lumotlar bazasi, til modeli.*

Kirish (Introduction)

Zamonaviy dunyoda kompyuter lingvistikasi yangi tilshunoslik sohalaridan biri sifatida shakllanib, tabiiy tilni avtomatik qayta ishlash, tahlil qilish, va ishlab chiqarish imkoniyatlarini tadqiq etadi. Ayniqsa, tezaurus tipidagi lug‘atlar yaratish jarayoni lingvistik terminlarning aniq va to‘g‘ri ifodalanishini talab qiladi. Ushbu maqola O‘zbekiston tilshunoslik ilmidagi yangi yondashuvlar va chet el olimlarining ilg‘or ishlari misolida kompyuter lingvistikasi va tezaurus yaratishda lingvistik terminlarning ifodalanishi masalasini tahlil qiladi.

Kompyuter lingvistikasi dastlab ingliz tili kabi yirik tillarda rivojlangan bo‘lsa, bugungi kunda bu soha dunyoning boshqa tillariga ham tarqalmoqda. Xususan, N. Abdurahmonova va Z. Xolmanova kabi o‘zbek olimlari o‘z tadqiqotlarida bu sohada muhim ishlar olib bormoqdalar. Ushbu maqolada kompyuter lingvistikasi va tezauruslar yaratishdagi lingvistik terminlar tahlil qilinadi hamda o‘zbek va xorijiy tadqiqotlarning umumiy xususiyatlari va farqlari o‘rganiladi.

Metodlar (Methods)

Ushbu tadqiqot metodologiyasi sifatida adabiyotlarni tahlil qilish va taqqoslash usullari tanlandi. N. Abdurahmonovanning “Kompyuter lingvistikasi va tilshunoslikning

kelajagi” asari va Z. Xolmanovanning “Tilni avtomatik qayta ishlash” kitobi o‘zbek tilshunosligidagi asosiy manbalar sifatida qo‘llanildi. Shuningdek, kompyuter lingvistikasi bo‘yicha ilg‘or yondashuvlarni o‘rganish uchun J. Allenning “Natural Language Understanding” va S. Birdning “Natural Language Processing with Python” asarlari tahlil qilindi.

Tezaurus yaratishda lingvistik terminlar ifodalanishi jarayonida kontent tahlil usuli qo‘llanildi. Shuningdek, tezauruslarning samaradorligini oshirishda terminlar o‘rtasidagi semantik aloqalarni aniqlash bo‘yicha tadqiqotlar ham olib borildi. Bu tadqiqot metodlari asosida olingan ma’lumotlar taqqoslanib, o‘zbek va chet el olimlarining yondashuvlari tahlil qilindi.

Tezaurus Tipidagi Lug‘atlarning Roli (The Role of Thesauri)

Tezaurus tipidagi lug‘atlar tilshunoslikda katta ahamiyatga ega bo‘lib, ularning vazifasi so‘zlar va ularning o‘zaro semantik aloqalarini aniqlash va tasniflashdir. Tezauruslar ayniqsa, kompyuter lingvistikasi sohasida, tabiiy tilni avtomatik qayta ishlash jarayonida muhim rol o‘ynaydi. Bu lug‘atlar yordamida til birikmalarining ma’nosi va ularning turli kontekstlardagi ishlatilish holatlari aniqlandi.

Tezauruslarni yaratish jarayonida lingvistik terminlarni to‘g‘ri ifodalash, ularni mos ravishda tasniflash va o‘zaro aloqalarini belgilash tilni avtomatik qayta ishlashda muvaffaqiyatli natijalarga erishish uchun muhimdir. Shuning uchun ham N. Abdurahmonova va Z. Xolmanovanning ishlari tezaurus yaratishda lingvistik terminlarning to‘g‘ri ifodalanishini ta’minlashga qaratilgan bo‘lib, ularning yondashuvlari amaliy jihatdan qimmatli hisoblanadi.

Lingvistik Terminlarning Ifodalanishi (Expression of Linguistic Terms)

Lingvistik terminlar ifodalanishi tilshunoslik va kompyuter lingvistikasi sohalarida asosiy masalalardan biri hisoblanadi. Terminlar mazmunini aniq belgilash va ularni lug‘atlarda to‘g‘ri joylashtirish tezauruslarning sifatini oshiradi. N. Abdurahmonova o‘z ishlarida lingvistik terminlarni tasniflash va ularning ma’nolarini aniq belgilash bo‘yicha muhim yondashuvlarni ishlab chiqdi. Uning tadqiqotlari o‘zbek tilidagi lingvistik terminlarning samarali ifodalanishi va ularni avtomatik qayta ishlashda qo‘llash imkoniyatlarini oshirishga qaratilgan.

Chet el olimlari tomonidan ishlab chiqilgan yondashuvlar ham terminlarni semantik jihatdan to‘g‘ri belgilash va ularning o‘zaro aloqalarini aniqlashda muhim rol o‘ynaydi. Masalan, J. Allenning asarlari tabiiy tilni tushunish bo‘yicha fundamental yondashuvlarni taqdim etadi, bu esa lingvistik terminlarning aniqligini oshirishga xizmat qiladi.

Lingvistik Terminlar va Kompyuter Lingvistikasi (Linguistic Terms and Computational Linguistics)

Kompyuter lingvistikasi sohasida lingvistik terminlarni to‘g‘ri ifodalash va ularni avtomatik tahlil qilish qobiliyati texnik yutuqlarni belgilovchi omil hisoblanadi. Tezauruslar yaratishda terminlar o‘rtasidagi semantik bog‘liqliklarni aniqlash va ularni dasturiy ta’minotlarda qo‘llash juda muhimdir. N. Abdurahmonova va Z. Xolmanovanning ishlari bu borada amaliy jihatdan muhimdir. Ular terminlar ifodalanishini tahlil qilish va ularni to‘g‘ri tasniflash bo‘yicha muhim nazariy asoslarni ishlab chiqishgan.

Shuningdek, chet el olimlari tomonidan ishlab chiqilgan texnologiyalar va yondashuvlar, masalan, mashinaviy o'rganish va tabiiy tilni qayta ishlash algoritmlari, lingvistik terminlarni samarali qayta ishlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu yondashuvlar terminlarni to'g'ri ifodalash va tezauruslarda ularning o'rinlarini aniqlashda foydalaniladi.

Natijalar (Results)

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tezaurus yaratishda lingvistik terminlarning ifodalanishi tilshunoslikning zamonaviy yondashuvlari orasida muhim o'rin egallaydi. N. Abdurahmonovanning ishlari lingvistik terminlarni tasniflash bo'yicha asosiy nazariy tamoyillarni ishlab chiqdi. Uning tadqiqotlari asosida o'zbek tilida tezauruslar yaratish imkoniyatlari ko'rib chiqildi. Shuningdek, Z. Xolmanovanning ishlari bu jarayonda lingvistik terminlarni avtomatik qayta ishlashning texnik jihatlariga e'tibor qaratdi.

Chet el olimlarining ishlari, masalan, J. Allen va S. Bird, lingvistik terminlarni ifodalash va ularni semantik jihatdan tahlil qilishda muhim yutuqlarga erishgan. Ushbu yondashuvlar lingvistik terminlarni samarali qayta ishlashda foydalaniladi va tezauruslar yaratishda ularning ahamiyati katta.

Munozara (Discussion)

Tezaurus yaratishda lingvistik terminlarni to'g'ri ifodalash muhim ahamiyatga ega, chunki bu terminlarning samaradorligini oshiradi va tilni avtomatik qayta ishlash imkoniyatlarini kengaytiradi. O'zbek va chet el olimlarining yondashuvlari bu borada bir-birini to'ldiruvchi xususiyatlarga ega. N. Abdurahmonova va Z. Xolmanovanning ishlari lingvistik terminlarni tasniflash va ularni samarali ifodalashda nazariy asoslar yaratdi. Chet el olimlari esa bu nazariyalarni amaliyotda qo'llash va lingvistik terminlarni qayta ishlash uchun texnologik yondashuvlar ishlab chiqishdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Abdurahmonova, N. (2020). Kompyuter lingvistikasi va tilshunoslikning kelajagi. Toshkent: [Nashriyot nomi].
2. Xolmanova, Z. (2018). Tilni avtomatik qayta ishlash. Toshkent: [Nashriyot nomi].
3. Allen, J. (1995). Natural Language Understanding. Menlo Park: Benjamin/Cummings Publishing.
4. Bird, S., Klein, E., & Loper, E. (2009). Natural Language Processing with Python. O'Reilly Media.
5. Miller, G. A. (1995). WordNet: A Lexical Database for English. Communications of the ACM, 38(11), 39-41.
6. Jurafsky, D., & Martin, J. H. (2009). Speech and Language Processing. Pearson Education International.